

Семінарське заняття № 2.

Тема: КИЇВСЬКА РУСЬ. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО.

1. Утворення Давньоруської держави та її розвиток у IX-X ст.
2. Київська Русь у період найвищого розвитку.
3. Поліцентризація Давньоруської держави у XII-XIII ст. та її занепад.
4. Галицько-Волинське князівство. Боротьба проти монголо-татарської навали.
5. Київська Русь у світовій історії.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Підготуйте конспект відповідей з питань теми.

Завдання 2. З'ясуйте і выпишіть зміст наступних понять і термінів: язичництво, бояри, васал, сюзерен, князь, удільне князівство, бояри, купці, віче, рядовичі, смерди, закупи, ізгої, холопи, челядь, дружина, баскаки, децентралізація, норманська теорія, рада бояр, ранньофеодальна монархія, «Руська правда», удільне князівство.

Завдання 3. а) Складіть хронологічну таблицю основних подій розглядуваного періоду. б) Класифікуйте та відобразіть у вигляді таблиці із зазначенням хронології найважливіші джерела права Київської Русі. в) Складіть таблицю “Основні періоди історії Галицько-Волинської держави” за схемою:

Період становлення	Період розквіту	Період занепаду
Коротка характеристика основних подій		

Завдання 4. Користуючись картою, а) визначте території союзів слов'янських племен та їх сусідів (VIII – перша половина X ст.), б) з'ясуйте територіальне розташування давньоруської держави – Київської Русі та її складових, в) прослідкуйте по карті шлях монгольсько-татарських загарбників на Русь, знайдіть місця і з'ясуйте дати найважливіших битв, розташування Золотої Орди; г) визначте, спираючись на карту, територіальне розташування самостійних князівств, що утворились на території колишньої Київської держави, д) користуючись картою, з'ясуйте, які українські землі під владу яких держав потрапили протягом XIV - середини XVII ст., відобразіть це у таблиці.

Завдання 5. а) складіть схему адміністративного устрою Київської Русі; б) відобразіть у вигляді схеми державний механізм Київської Русі, в) складіть

схему суспільно-політичного устрою Галицько-Волинського князівства, в) складіть схему суспільного устрою на українських землях доби Литовсько-Руської держави.

Завдання 6. Випишіть у зошит структуру і вкажіть головні відмінності трьох редакцій “Руської Правди”.

Завдання 7. Підготуйте відповіді на наступні запитання.

1. Яке походження мають назви “Русь” і “Україна”?
2. Трипільська культура та її вплив на сучасну культуру України.
3. Який вплив на розвиток слов'янських племен мали античні рабовласницькі міста-держави Північного Причорномор'я?
4. Покажіть, на яких теренах України розселялися киммерійці, скіфи, сармати. Охарактеризуйте соціальний устрій держав цих племен.
5. Заснування Києва та інших міст України.
6. Розкрийте сутність теорії походження Київської Русі.
7. Окресліть передумови утворення давньоруської держави.
8. Яку роль відіграли нормани в утворенні загальноруської держави? Доведіть свою думку.
9. Охарактеризуйте політичний устрій, економічний розвиток та зовнішню політику Давньоруської держави.
10. Національна державна символіка України, її походження.

Запитання для самоконтролю знань

1. Поясніть, чому саме Київ став центром ранньофеодальної держави Київська Русь.
2. Назвіть основні риси та напрямки зовнішньої політики Київської держави.
3. Чому в Київській Русі було запроваджено саме християнство? Як вплинуло його запровадження на соціально-економічний, політичний та культурний розвиток Київської Русі, її міжнародні зв'язки?
4. На які основні верстви населення поділялося суспільство IX- середини XII ст.?
5. Чому Русь перейшла від моно- до поліцентризму?
6. Які князівства відокремились першими?
7. Охарактеризуйте соціально-політичні причини феодальної роздробленості Київської Русі.
8. Поясніть, які історичні події кінця XII ст. зображено у “Слові о полку Ігоревім”. Який період історії Київської держави вони відображають?
9. Визначте, яку роль у боротьбі з монголо-татарами та іншими іноземними загарбниками відіграли Київська Русь і Галицько-Волинське князівство?
10. Наведіть та проаналізуйте факти, що підтверджують важливу роль Київської Русі у становленні української народності.

Література: 2, 3, 6, 7, 12, 14, 15, 16, 18, 29, 31, 32, 33, 38, 42, 45, 50, 51, 52, 60, 62, 66, 71.

Завдання 8. Підготуйте реферат за однією із вказаних тем.

1. Норманізм та пантиоркізм – антислов'янські концепції утворення Київської Русі.
2. Історичне значення запровадження християнства.
3. Основні державотворчі нововведення Володимира Великого, Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха, їх зміст та значення.
4. Проблеми етнічної належності Київської Русі (концепції П.Н.Погодіна, М.С.Грушевського та “єдиної давньоруської народності”).
5. Зовнішня політика Київської Русі.
6. Культура Київської Русі.
7. Битва на р. Калка між русичами і монголо-татарами (*повідомлення*).
8. Розгром князем Святославом Хазарського каганату (*повідомлення*).
9. Перемога князя Володимира Мономаха над половцями поблизу сучасного м. Токмака (*повідомлення*).
10. Перебування київських князів Олега, Ігоря, Володимира на о. Хортиця (*повідомлення*).
11. Державницька діяльність Данила Галицького та його наступників.
12. Галицько-Волинське князівство та його місце в історії української державності.
13. Монголо-татарське іго: причини встановлення і особливості на землях Південно-Західної Русі.
14. Суспільний устрій та державно-правові інститути Золотої Орди.
15. Особливості адміністративно-територіального устрою українських земель у складі Литовської держави.
16. Адміністративно-територіальний устрій і політико-правове становище українських земель під владою шляхетської Польщі.
17. Кревська (1385 р.) та Городельська (1413 р.) унії та їх вплив на суспільний та державний розвиток в Україні.
18. Магдебурзьке право та його особливості на українських землях.
19. Місце і роль української шляхти в середньовічній історії України.
20. Діяльність православних братств.
21. Роль Берестейської церковної унії в українській історії.
22. Повстання під проводом Михайла Глинського.
23. Люблінська унія (1569 р.) та її вплив на соціально-економічне становище українців.
24. Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.).
25. Берестейська церковна унія та її значення для долі українських земель.

Методичні рекомендації до семінарського заняття

Розгляд *першого* питання рекомендується розпочати зі з'ясування методологічної проблеми заснування Київської Русі. Більша частина істориків, особливо українських, стверджує, що Київську державу заснували

східнослов'янські племінні союзи, ядром яких став союз полян. Навіть більше: М. Грушевський вважав, що Київську Русь створили українці в особі антів. Усупереч слов'янській існує так звана варязька (норманська) теорія, якої дотримується частина істориків російської школи. В її основі лежить думка про заснування Київської Русі варягами або норманами.

Ряд учених стверджує, що давньоруську державу започаткували східні слов'яни. Зміцнювалася і розвивалася вона завдяки поєднанню зусиль і встановленню відносин між слов'янами і варягами.

Вивчаючи ці теорії, а також інші концепції, студент повинен чітко їх засвоїти і визначити власну точку зору, яка, на його погляд, найбільш об'єктивно відповідає історичній дійсності.

Навколо Київського князівства Аскольда об'єднується ряд князівств і на Наддніпрянщині кінця IX ст. створюється політичне об'єднання Руська земля. Державницькі процеси на Півдні значно випереджають аналогічні процеси на Півночі.

Подальше існування Київської Русі пов'язане з ім'ям Олега, який об'єднав Південь і Північ, проголосив Київ столицею нової держави. Водночас започатковується процес державотворення. Потрібно проаналізувати історичне значення походів Олега на Константинополь для піднесення міжнародного авторитету Київської Русі.

При розкритті діяльності княгині Ольги особливу увагу необхідно звернути на деякі принципові зміни у процесі державотворення. Передусім, упорядкування процедури стягнення і норм данини, введення урочної системи, зміцнення органів центральної влади, переорієнтація зовнішньої політики на мирні політичні відносини з іншими країнами.

Узагальнюючи діяльність Київських князів Олега, Ігоря, Ольги і Святослава, слід підкреслити, що вони виступали будівничими першого етапу історії Київської Русі.

Готуючи виступ із *другого* питання, студенти мають усвідомити суть другого етапу історії Київської держави - її всебічного зміцнення і розвитку.

Цей процес пов'язаний з діяльністю Володимира Святославича та Ярослава Мудрого.

Заслуга Володимира полягає у скасуванні автономії земель і встановленні жорсткої централізації, значно розширивши терени Київської Русі. Водночас проводив велику роботу щодо розбудови та будівництва укріплень на кордонах. Великою історичною заслугою Володимира стало введення християнства - могутньої ідеологічної сили в руках держави.

Важливо розкрити зовнішню політику князя Володимира, яка створила міцне підґрунтя для розширення політичних і торговельних зв'язків Київської Русі з іншими державами Європи, взаємозбагачення культурними надбаннями. Діяльність Володимира Святославича зміцнила Київську Русь настільки, що вона стала однією з найбільших імперій Європи.

Багато зробив для зміцнення Давньоруської держави син Володимира Ярослав Мудрий. Аналізуючи період його князювання, слід розпочати з боротьби за Київський стіл, зосередивши увагу на розширенні і зміцненні Київської Русі.

Постійну увагу Ярослав Володимирович приділяв посиленню християнства, будівництву нових храмів і монастирів; за його князювання у Києві була створена митрополича кафедра. На семінарі студентам доцільно розібратися і засвоїти принципові положення першого відомого нам кодифікованого зведення законів Руської держави - "Руської Правди".

У проведенні мирної зовнішньої політики Ярослав Мудрий використав західноєвропейський досвід династичних зв'язків, що сприяло значному зміцненню авторитету Київської Русі на міжнародній арені.

Підсумовуючи розгляд питання, студенти мають усвідомити, що князювання Ярослава Мудрого стало вершиною сили і могутності Київської Русі, яка посіла почесне місце серед великих країн Європи.

Вивчення *третього* питання необхідно починати зі з'ясування об'єктивних і суб'єктивних причин поліцентризації Київської Русі. Процес розпаду тривав майже два століття, починаючи з правління Ярослава

Мудрого. Перший період розпаду закінчився 1132 р. - князюванням Мстислава Великого. Це був період боротьби сепаратистської і централістської тенденцій. Другий період - безпосередньої феодальної роздробленості, повного ослаблення й занепаду Києва - тривав до монголо-татарської навали та падіння Києва у 1240 р.

Аналізуючи міжкнязівські уособиці у процесі поліцентралізації Давньоруської держави, студенти мають звернути увагу на тенденції до об'єднання князівств у єдину державу, як це було за часів Володимира Мономаха.

Узагальнюючи зміст цього питання, слід наголосити, що втрата єдиної державності стала великим злом і для самих князівств, оскільки, з цього скористалися зовнішні вороги, що призвело до загибелі Київської держави.

Вивчення *четвертого* питання доцільно розпочати з короткої історії зародження і розвитку Галицько-Волинського князівства, яке починало набирати силу після занепаду Київської держави. Слід зазначити, що великих успіхів Волинське князівство досягло за часів князювання правнука Володимира Мономаха — Романа Мстиславича, обдарованої особистості, сміливого воїна. Галицьке князівство стає великою політичною та військовою силою за князювання Ярослава Осмомисла.

Надалі студентам рекомендується зосередити увагу на історії об'єднання Волинської й Галицької земель у єдине Галицько-Волинське князівство, яке стало спадкоємцем і правонаступником Київської Русі. Особливо зміцніла держава за часів князювання Данила Галицького. Бажано дослідити його напружену діяльність з розбудови держави, мудру зовнішню політику, рішучий опір завойовникам. Завершуючи виступ, доцільно проаналізувати причини занепаду Галицько-Волинського князівства, політичні інтриги й комбінації, які зумовили загарбання галицьких і волинських земель Литвою та Польщею.

Слід підкреслити, що Галицько-Волинське князівство залишило нам великі культурні надбання, а також досвід формування української державності.

Складовою частиною змісту цього питання є боротьба русичів проти монголо-татарської навали. З'ясувавши її причини, необхідно розповісти про завоювальницькі походи монголо-татарської орди, вказати на азіатську жорстокість, яка виявилась у масовому знищенні цілих племен і народів. Особливу увагу слід зупинити на трагічних подіях, що сталися на річці Калці у 1223 р. Одним з проявів жорстокості монголо-татар було варварське пограбування і знищення великої кількості мешканців Києва у грудні 1240 р. військом хана Батия.

Подальша розповідь про монголо-татарську агресію має відобразити її просування на захід, загарбання Південно-Західної Русі й встановлення там майже 200-річного панування.

Підкорення українських земель монголо-татарами не призвело до підкорення народу. Значна частина князів і простого люду героїчно боролися із загарбниками, використовуючи різноманітні форми боротьби. Активно протистояли ординцям Чернігівський князь Роман Старший і вже згадуваний Галицько-Волинський князь Данило Галицький. Але сили були нерівні і Галицько-Волинське князівство також було підкорене Золотою Ордою.

Таким чином, незважаючи на мужність, великий державницький хист і підтримку здорових сил народу, боротьба Данила Галицького не ліквідувала ординське іго, проте, значно ослабила його. Завершити розповідь про боротьбу проти монголо-татар слід узагальненням, що героїчний опір русичів завдав нищівного удару Орді, яка не могла закріпитися у Центральній Європі і змушена була повернутись у район Волги та Заволжя.

Висвітлюючи зміст *заключного* питання, студенти повинні показати роль Київської Русі не лише в житті нашої країни, а й у світовій історії. Вона започаткувала ту державність, традиції якої стали взірцем для майбутніх поколінь українського народу в боротьбі за незалежність, боротьбі, яка через багато років привела до перемоги - створення суверенної Української держави.

Досвід державності Київської Русі став також взірцем для багатьох слов'янських і не слов'янських народів.

У відповідях на це питання студентам логічно проілюструвати роль розвитку виробничих сил, досягнень землеробства, розквіту ремісництва і торгівлі у становленні стосунків з іншими народами. Розкриття історичного значення Київської Русі буде неповним без аналізу впливу досягнень Київської Русі у наступні періоди історії в області духовного життя, культури і міжнародної політики. В той же час необхідно підкреслити важливий урок:- міжкнязівські чвари й міжусобиці ослабили могутню Давньоруську державу, яка не витримала монголо-татарської навали та зійшла з історичної сцени.

Література: 2, 3, 6, 7, 12, 14, 15, 16, 18, 29, 31, 32, 33, 38, 42, 45, 50, 51, 52, 60, 62, 66, 71.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Акт проголошення незалежності України: Постанови Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. // Рад. Україна. - 1991. - 31 серпня.
2. *Бойко О.Д.* Історія України: Посіб. для студ. вузів. - К: ВЦ „Академія”, 1999, 2001.
3. *Баран В.Д.* Давні слов'яни: Серія „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1998.
4. *Баран В.К.* Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.): Серія „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1998.
5. *Винниченко В.К.* Відродження нації. - К.: Політвидав України, 1990.
6. *Грушевський М.* Історія України-Русі. - В 11 тт., 12 кн. - К.: Наук. думка, 1991-1998.
7. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України: Репринтне відтворення видання 1913 року. - К.: Либідь, 1992.

8. *Гуржій О.І.* Гетьманська Україна.: „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1999.
9. Довідник з історії України / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. - К.: Генеза, 2001.
10. Доля та покликання. Спогади рідних, друзів учнів та колег Івана Степановича Гулого. - К.: Такі Справи, 2005.
11. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2-х т. - К: Дніпрова хвиля, 1992.
12. Історія України (Кер. авт. кол. Ю.Зайцев). - Л.: Світ, 1996.
13. Історія України в особах. - XIX - XX ст. / І. Войцехівська та ін. - К.: Україна, 1995.
14. Історія України: нове бачення / За ред. В.А. Смолія. - К.: Альтернативи, 2000.
15. Історія української еміграції: Навч. посібник для студентів вузів / Лановик Б.Д., Гром'як Р.Т. та ін. - К.: Вища шк., 1992.
16. *Коваль М. В.* Україна в другій світовій та Великій Вітчизняній війнах (1939 - 1945 рр.): Серія „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1999.
17. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. - К.: Преса України, 1997.
18. *Кульчицький С.Д.* Україна між двома війнами (1921-1939 рр.): „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1999.
19. *Литвин В.М.* Україна на межі тисячоліть (1991-2000 рр.): Серія Україна крізь віки - К.: Альтернативи, 2000.
20. Новітня історія України (1900-2000): Підруч. / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. - К.: Вища шк., 2000.
21. *Полонська-Василенко Н.* Історія України. - У 2-х т. - К.: Либідь, 1995.
22. *Семененко В.І.* Історія України з найдавніших часів до сьогодення. Навч. Посібник. - Вид. 2-ге. - Х.: Торсінг, 2000.
23. *Толочко П.* Київська Русь. - К.: Абрис, 1996.

Додаткова

24.   *Андрущенко В.Л., Федосов В.М.* Запорозька Січ як український феномен. - К.: ЗАРЕЛІТ, 1995.
25.   *Апанович О.* Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. -К.: Дніпро, 1993.
26.   *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний історико-правовий аналіз: У 2-х кн. - Л.: Світ, 1994.
27.   *Буравченкова С.Б.* Українська революція 1917-1921 рр. Відродження державності українського народу. - К.: УДУХТ, 1997.
28.   *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. - К.: Либідь, 1993.
29.   *Заставний Ф.* Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах. - Л.: Світ, 1991.
30.   Іван Сірко. Кошові Запорозької Січі. — К.: Либідь, 1992.
31.   Історія Русів. - К.: Рад. письм., 1991.
32.   Історія України в особах. - IX - XVIII ст. - К.: Україна, 1993.
33.   Історичні портрети: Махно, Петлюра, Бандера. - К.: Либідь, 1991.
34.   *Касьянов Г.В.* Незгодні: українська інтелігенція в русі 60 - 80-х рр. - К.: Либідь, 1995.
35.   Кирило-Мефодіївське товариство: У 3-х т. - К.: Наукова думка, 1990.
36.   *Коваль М. В.* Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. - К.: Вища школа, 1995.
37.   *Кондратюк В.О., Буравченкова С.Б.* Українська революція: здобутки і втрати в державотворчому змаганні 1917 - 1920 рр. - К.: Стілос, 1998.
38.   *Конквест Р.* Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. - К.: Либідь, 1993.
39.   *Косик В.* Україна і Німеччина у другій світовій війні: - Париж - Нью-

Йорк - Л.: Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові, 1993.

40. *Котляр М.Ф.* Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення). // УІЖ. - 2000. - № 1.

41. *Кулиняк Д.І.* Соловецький в'язень: останній кошовий Січі Запорізької. - К.: Рад. письм., 1991.

42. *Пастернак О.* Пояснення тризуба, герба Великого Київського князя Володимира Святого. - К.: Веселка, 1991.

43. Політична історія України: В 6-ти т. / Редкол. (голова І.Ф. Курас та ін.) - К.: Генеза, 2002 - 2003.

44. *Рубльов О.С., Черченко Ю.А.* Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції: 20-50-ті рр. XX ст. - К.: Фаренгейт, 1994.

45. *Рудик П.А.* Історія української діаспори. - К.: УДУХТ, 1998.

46. *Сергійчук В.І.* Доля української національної символіки. - К.: Т-во „Знання”, 1990.

47. *Смолій В., Степанков В.* Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. - К.: Наук. думка, 1994.

48. *Смолій В.А.* Українська національна революція (1648-1676 рр.): Серія „Україна крізь віки”. - К.: Альтернативи, 1999.

49. *Солдатенко В.Ф.* Українська революція. Історичний нарис: Монографія - К.: Либідь, 1999.

50. *Толочко П.* Київська Русь. - К.: Абрис, 1996.

51. *Тюрменко І.І.* Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона): Монографія. -К.: ВІПОЛ, 1998.

Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х рр.: сторінки ненаписаної історії. - К.: 1993